

รัฐศาสตร์ : วิวัฒนาการของศาสตร์แห่งการปกครองบ้านเมือง

พิทยา มาคมินทร์ไชยนรา*

คำนำ

วิชารัฐศาสตร์ เป็นวิชาสำคัญวิชาหนึ่งในฐานะที่ให้ความรู้พื้นฐานในด้านการเมืองการปกครอง ด้วยเหตุนี้วิชารัฐศาสตร์ขั้นพื้นฐานจึงถูกกำหนดไว้ในหลักสูตรการศึกษาของสาขาวิชาการต่างๆ ทางสังคมศาสตร์ของสถาบันการศึกษาหลายแห่ง บางแห่งนั้นถึงกับกำหนดให้เป็นวิชาบังคับ ในขณะที่บางแห่งได้กำหนดให้เป็นวิชาเลือกพื้นฐานที่สำคัญสำหรับในแง่ของขอบเขตวิชานี้ นับได้ว่ากว้างขวาง เพราะเกี่ยวข้องกับลักษณะต่างๆ ซึ่งอำนาจในการเมืองการปกครอง วิชารัฐศาสตร์จึงเป็นความพยายามอธิบายถึงทฤษฎีโดยสรุปให้เห็นถึงแนวทางต่างๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจระบบการเมืองในโลกปัจจุบัน

รัฐศาสตร์ : นิยามความหมาย

ความหมาย เป็นที่ทราบและยอมรับกันโดยทั่วไปว่า รัฐศาสตร์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับรัฐ หรือศาสตร์ที่มีเนื้อหาสาระว่าด้วยรัฐ ความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ให้คำจำกัดความว่า รัฐศาสตร์ คือ “วิชาว่าด้วยการปกครองบ้านเมือง” ความหมายอีกอย่างของ รัฐศาสตร์อีกแห่งหนึ่งก็คือ รัฐในฐานะบุคคลระหว่างประเทศ ทุกประเทศได้มีการยอมรับว่า เป็นส่วนหนึ่งแห่งสังคมนานาชาติ เป็นบุคคลระหว่างประเทศ เป็นสมาชิกแห่งสังคมนานาชาติ

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

สำหรับคำว่า “รัฐ” เป็นที่รู้จักกันมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ โดยรู้จักกันในความหมายของคำว่า “Polis” ซึ่งประชาคมได้ก่อตั้งรัฐขึ้น ต่อมาคำว่ารัฐได้เริ่มใช้แพร่หลายในสมัยกลางโดยคำว่า รัฐ จะมีความหมายเฉพาะชุมชนทางการเมือง หน่วยทางการเมือง โดยมีพระมหากษัตริย์ หรือเจ้าผู้ครองนครเป็นผู้ปกครอง¹ อย่างไรก็ตามการที่รัฐที่ได้ก่อตั้งขึ้นมา จึงเป็นรัฐประชาคมโดยทุกคนเป็นเจ้าของรัฐอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน ซึ่งนักปราชญ์อย่างซีเซโร (Cicero) เรียกว่า “กิจการของประชาชน” (The affair of The People)²

ดังนั้นวิชารัฐศาสตร์ จึงเป็นศาสตร์ว่าด้วยรัฐ (The science which is concerned with state) โดยอยู่ในสาขาวิชาหนึ่งของสังคมศาสตร์ มีสาระกล่าวถึง ทฤษฎีการจัดตั้งองค์การรัฐบาล และการดำเนินงานของรัฐ แต่ถ้ามองอย่างกว้างๆ แล้ว จะเห็นได้ว่าวิชานี้จะมีการอธิบายไปถึงพฤติกรรมทางการเมืองด้วย วิชารัฐศาสตร์ยังเกี่ยวข้องกับการแสวงหาอำนาจทางการเมือง (Power Seeking) ของกลุ่มคน องค์กร และสถาบันนั้นที่มุ่งแสวงหาอิทธิพล โดยอาศัยนโยบายของรัฐ และทิศทางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม³ นอกจากนี้การศึกษาวิชารัฐศาสตร์ที่เน้น “อำนาจ” นั้นยังมีข้อสังเกตว่า รัฐมิใช่โครงสร้างที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์หรือกฎหมายหากแต่เป็นโครงสร้างของกลุ่มต่างๆ ที่แข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจอย่างไรก็ตามในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 เกิดความหึกเหินวงวิชาการ คือจะเน้นความสนใจในการศึกษารัฐศาสตร์ไปที่การมองจากด้านสถาบันมาสู่ด้านกิจกรรมพฤติกรรมและหน้าที่เป็นสำคัญ ความแปรเปลี่ยนดังกล่าวทำให้นักรัฐศาสตร์มีความสนใจเรื่องความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างบุคคลกับองค์การเพิ่มมากขึ้น โดยในขณะเดียวกันลักษณะเช่นนี้ยังทำให้รัฐศาสตร์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวิชาการทางสังคมศาสตร์สาขาอื่นไม่มากนักน้อยโดยปริยาย เพราะการศึกษาในศาสตร์ข้างเคียงเหล่านี้ ต่างมีเรื่องเกี่ยวข้องกับ “อำนาจ” อยู่ด้วยกันไม่มากนักน้อย

รัฐศาสตร์ : วิวัฒนาการของการศึกษา

รัฐศาสตร์ หรือศาสตร์ทางการเมืองการปกครองเป็นศาสตร์สำคัญและมีประวัติความเป็นมาอันยาวนานศาสตร์หนึ่งของโลก ดังปรากฏหลักฐานจากเรื่องราวในคัมภีร์เก่าและเอกสารต่างๆ โดยเฉพาะบันทึกที่เกี่ยวกับกษัตริย์ผู้นำประเทศ ระบบการปกครองบ้านเมือง ระบบกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรมเป็นต้น สำหรับในแง่ของวิวัฒนาการนั้นอาจจะแบ่งได้เป็น 4 ระยะ คือ

¹ G. Lowell Field. Government in Modern Society (New York : Mc Graw - Hill, 1951), p.18

² เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ หลักทฤษฎีการเมืองและสังคม(พระนคร: บุญส่งการพิมพ์, 2504), หน้า 70

³ Rodee et al. Introduction to Political Science. (New York : Mc Graw-Hill, 1957), p.6

ระยะแรก

ตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ ประมาณ 300-500 ปีก่อนคริสต์ศักราชจนถึงประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 18 วิชารัฐศาสตร์ในระบายนั้นยังเป็นการศึกษาที่รวมอยู่กับวิชาปรัชญา วิชาเกี่ยวกับสังคมทั่วไป โดยยังไม่มีมีการแยกวิชาการเมืองออกมาศึกษาโดยเอกเทศ ดังเช่นวิชาทางการเมืองการปกครองในโลกปัจจุบัน การศึกษาในอดีตมีขอบเขตการศึกษาในเชิงปรัชญาการเมืองเป็นหลัก ช่วงเวลาดังกล่าวนักปรัชญาชาวกรีก ที่รู้จักกันดีได้แก่ ซอคราติส (Socratis) เพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) นั้นถือกันว่าเป็นนักคิดคนสำคัญและเป็นผู้วางรากฐานให้แก่วิชารัฐศาสตร์ด้วย กล่าวคือ

ซอคราติส ได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งวิชาปรัชญาทางการเมือง¹ ท่านผู้นี้เป็นผู้คิดค้นวิธีเผยแพร่ความรู้แบบสนทนาโต้ตอบโดยใช้เหตุผล

เพลโต เป็นศิษย์ของซอคราติส ได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งทฤษฎีการเมือง² และเป็นผู้ก่อตั้งสำนักปรัชญาที่เน้นการสงสัยในที่มาความรู้หรือที่เรียกว่า อคาเดมี (Academy) ซึ่งถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของโลกโดยเพลโต ได้นำเอาหลักปรัชญาและวิธีการเผยแพร่ความคิดตามแนวทางของซอคราติส มานำเสนอ และยังให้เขียนหนังสือที่เสนอความเห็นในลักษณะที่เรียกว่า บทสนทนา

อริสโตเติล เป็นลูกศิษย์ของ เพลโต เคยศึกษาในสำนัก อคาเดมี เป็นนักปรัชญาที่มีความรู้วิชาการเกือบทุกแขนง และยังเป็นผู้ก่อตั้งสำนัก Lyceum (ไลเซียม) เขาได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาแห่งวิชาการเมืองเปรียบเทียบและบิดาทางด้านรัฐศาสตร์ด้วย ผลงานที่สำคัญของเขาคือ “การเมือง” (The Politics)

ระยะที่สอง

ประมาณตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 นักวิชาการพยายามที่ยกฐานะวิชาการเมืองหรือรัฐศาสตร์ซึ่งเป็นศาสตร์สาขาหนึ่งที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง โดยหันมาสนใจศึกษาสถาบันทางการเมืองการปกครองที่เป็นตัวบทกฎหมาย เช่น โครงสร้าง องค์ประกอบ และเป้าหมายของรัฐ สิ่งที่สนใจศึกษาในระยะนี้ ได้แก่ ที่มาและการแบ่งอำนาจรูปแบบการปกครอง สถาบันการปกครอง รวมทั้งการปกครองในระดับต่างๆ³ ในระยะนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงฐานะครั้งสำคัญของรัฐศาสตร์ คือ ได้มีการจัดตั้งคณะรัฐศาสตร์ขึ้นเป็นครั้งแรก ณ มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ประเทศสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 1880 รวมทั้งได้มีการก่อตั้งสมาคมและสถาบันทางรัฐศาสตร์ขึ้นอีกด้วย

¹ สมบัติ จันทรวงศ์. “ปรัชญาการเมืองและรัฐศาสตร์” .ในสนธิ สมัครการ, บรรณาธิการ. รัฐศาสตร์ : สถานภาพและพัฒนาการ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2521.

² Rodee et al. Introduction to Political Science. (New York : Mc Graw-Hill, 1957), p.6

³ ทินพันธ์ นาคะตะ. “ขอบข่าย” ในพรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, บรรณาธิการ. รัฐศาสตร์ ของฝ่ายสถานภาพ และการศึกษาวิชัย กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ศักดิ์การพิมพ์, 2526. น.43.

ระยะที่สาม

ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้มีนักรัฐศาสตร์ในสหรัฐอเมริกาหันมาสนใจปรากฏการณ์ทางการเมืองที่มีอยู่จริง และพยายามค้นคว้าหาคำตอบว่าทำไมจึงเป็นเช่นนี้เรื่องที่สนใจศึกษา คือกระบวนการทางการเมือง โดยเน้นกระบวนการทางการเมืองที่ไม่เป็นไปตามตัวบทกฎหมายและไม่เป็นทางการ เช่น การต่อสู้ของกลุ่มต่างๆ ที่ต่อสู้กันเพื่อเข้ามามีอำนาจทางการเมือง

ความสนใจในเรื่องกลุ่มที่มีอิทธิพล ต่อการเมืองยังผลให้รัฐศาสตร์แยกออกเป็นสาขาเฉพาะเป็นครั้งแรก ต่อมาในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองการศึกษาการเมืองก็แยกออกเป็น 6 สาขา ได้แก่

ปรัชญาการเมือง กฎหมายมหาชน การปกครองภายในประเทศ รัฐประศาสนศาสตร์ การเมืองเปรียบเทียบ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ระยะที่สี่

นับตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา การศึกษาการเมืองเข้าสู่ยุคที่เรียกว่า ยุคพฤติกรรมศาสตร์ ระยะนี้ได้หันมาสนใจด้านพฤติกรรมของมนุษย์เกี่ยวกับการปกครอง เช่น พฤติกรรมในการออกเสียง พฤติกรรมของนักการเมือง พฤติกรรมของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ เป็นต้น

วิชารัฐศาสตร์ : ความสำคัญและแนวทางการศึกษา

ความสำคัญของการศึกษาวิชารัฐศาสตร์ นับว่ามีมากมายเพราะเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันของมนุษย์เช่นเดียวกับในแง่การศึกษาซึ่งมีวัตถุประสงค์มากมายอาจสรุปได้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. ศึกษาเพื่อความรู้ ช่วยให้เกิดความแตกฉานในเรื่องการใช้เหตุผลตามแนวคิดต่างๆ เพราะรัฐศาสตร์เกี่ยวข้องกับการใช้ปรัชญาและให้ความรู้ในสาขาวิชาอื่นๆ ด้วย

2. ศึกษาในฐานะพลเมือง ศึกษาสิทธิเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตย ให้รู้จักกลไกแห่งการปกครองระบบต่างๆ รู้จักสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบในฐานะพลเมือง

3. ศึกษาเพื่อประกอบความเข้าใจในสาขาวิชาอื่นๆ การเรียนศาสตร์ต่างๆ จะเข้าใจแจ่มชัดยิ่งขึ้นเมื่อทราบถึงอิทธิพล กลไก และปัจจัยต่างๆ ทางด้านการเมืองการปกครองด้วย

สำหรับในแง่แนวทางการศึกษานั้น ก็มีหลายแนวทางด้วยกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิวัฒนาการในการศึกษาตั้งแต่อดีต กล่าวคือ ได้มีการพัฒนามาตั้งแต่สมัยกรีกจนถึงโลกปัจจุบัน ซึ่งอาจสรุปแนวคิดได้ว่าเป็นความพยายามของนักรัฐศาสตร์แต่ละยุคแต่ละสมัย ที่จะทำความเข้าใจ

เข้าใจต่อระบบการเมืองซึ่งเป็นส่วนสำคัญของชีวิตมนุษย์เพื่อนำเสนอสาระและแนวทางการปกครองตามทัศนะของตน

หัวใจของวิชารัฐศาสตร์อีกอย่างก็คือการวิเคราะห์การเมือง ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะการวิเคราะห์การเมืองของนักรัฐศาสตร์นั้น จะมีจุดมุ่งหมายเพื่อค้นหาเหตุผลและข้อเท็จจริงต่างๆ เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางการเมือง เพื่อจะสร้างทฤษฎีตลอดจนนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการมีชีวิตที่ดีของมนุษย์ต่อไป

ดังนั้น แนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์การเมือง จึงมีหลายแนวทางและยังมีความแตกต่างกันอยู่มากมาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมของแต่ละยุคแต่ละสมัย อย่างไรก็ตามหากมองภาพรวมแล้ว ในการศึกษาวิชารัฐศาสตร์จะมีการพิจารณาถึงประเด็นที่ว่าเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นเมื่อใด เพื่อตอบสนองความต้องการที่จะอธิบายอะไร รวมทั้งการอธิบายว่าแนวทางต่างๆ ทางรัฐศาสตร์มีความสัมพันธ์กันเองอย่างไรบ้าง

สรุป

รัฐศาสตร์นับเป็นวิชาการหนึ่งที่มีวิวัฒนาการมายาวนาน ตั้งแต่เป็นองค์ความรู้หนึ่งในทางปรัชญาของชาวกรีกโบราณพัฒนามาสู่ความเป็นสาขาวิชาการหนึ่งในทางสังคมศาสตร์ยุคคริสต์ศตวรรษที่ 19 วิชารัฐศาสตร์ในโลกปัจจุบันนี้นับว่ามีความก้าวหน้าในแง่วิธีวิทยาตลอดจนแนวคิดต่างๆ เป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาที่ตัวบุคคล เช่น เรื่องทัศนคติ มูลเหตุจูงใจ และค่านิยมทางการเมือง องค์ความรู้ดังกล่าวนี้ได้ว่าทำให้การศึกษการเมืองมีความเป็นศาสตร์มากขึ้น ซึ่งจะพัฒนาต่อไปในอนาคต อย่างไรก็ตามการศึกษารัฐศาสตร์จะมีความสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อยึดถือคำกล่าวของศาสตราจารย์ซีเลย์ (Seeley) ว่า “History without political science has no fruit ; Political science without history has no root.” “ประวัติศาสตร์หากปราศจากรัฐศาสตร์ เปรียบเสมือนต้นไม้ที่ปราศจากผล รัฐศาสตร์หากปราศจากประวัติศาสตร์เหมือนต้นไม้ที่ปราศจากราก” ดังนั้นความเข้าใจวิวัฒนาการการศึกษารัฐศาสตร์ในอดีตจึงมีประโยชน์มาก เพราะเป็นรากฐานสำคัญต่อการศึกษาวิชารัฐศาสตร์ในโลกปัจจุบัน

น้ำแต่ละหยดรวมตัวเป็นสายธารก็ยากพอ
ยิ่งไหลเชี่ยวกราดพุ่งลงไปในทะเลก็ยิ่งรู้สึกว่ายหาตัวเองไม่พบ

บรรณานุกรม

- เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์. หลักรัฐศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 7, พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมนิติศาสตร์, 2515.
- จรรยา สุภาพ. หลักรัฐศาสตร์ ฉบับพิสดารแนวทฤษฎีและประยุกต์ แผนพิชิตการปกครอง.
กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518.
- จุมพล หนิมพานิช. “ลักษณะของรัฐและอำนาจอธิปไตย” : เอกสารการสอนชุดวิชา หลักรัฐศาสตร์
และการบริหาร หน่วย 1-8 กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2525.
- นันทนา กบิลกาญจน์. ประวัติศาสตร์และอารยธรรมยุคโบราณจนถึง ค.ศ.1978. กรุงเทพฯ
: บริษัทวรรณคดีการพิมพ์, 2522.
- สมบัติ จันทรวงศ์. “ปรัชญาการเมืองและรัฐศาสตร์” ในรัฐศาสตร์ : สถานภาพและ พัฒนาการ.
สนธิ สมัครการ, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521.
- ทินพันธ์ นาคะตะ. “ขอบข่าย” ในรัฐศาสตร์ ขอบข่ายสถานภาพและการศึกษาวิจัย.
พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : พูนสวัสดิ์ การพิมพ์, 2526.
- Rodee, et al. Introduction to political science. New York : Mc Graw-Hill, 1957.
- Rodu Cardton C, and others. Introduction to political science New York : Mc Graw-Hill, 1967.
- Sabine, George H. A History of political theory New York : Holt, Pinhart and Winston, 1961.
- H. Rahman Political Science and Government Published by Rusana Akhter C.E.N.38- (H)
Gulshan, Dacca. Seventh Ehlarzed Bdition 1967-70.

ส่วนมากเขาจะว่าดี ก็ต่อเมื่อเขาได้ประโยชน์จากการกระทำของเรา
ถ้าเขาไม่ได้ประโยชน์เช่นนั้น แต่ไปได้กับผู้อื่น
เราก็เป็นคนดีที่เขาไม่ต้องการ

พุทธทาส อินทปัญโญ